

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-9>

КОДИФІКАЦІЯ ПУНКТУАЦІЙНИХ НОРМ ВЖИВАННЯ РИТМОМЕЛОДІЙНИХ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ В НОВІЙ РЕДАКЦІЇ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ»

Омельчук С. А.

*доктор педагогічних наук, доцент,
заслужений діяч науки і техніки України, перший проректор,
професор кафедри слов'янської філології та світової літератури
імені професора О. Міщукова
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна*

Ця розвідка є продовженням наукових пошуків автора, присвячених зокрема дослідженню особливостей кодифікації пунктуаційної норми вживання тире в новій редакції «Українського правопису» на основі порівняння з виданнями правопису 1993–2015 рр. [1]. Закономірно з'ясувати, як кодифіковано норми вживання ритмомелодійних розділових знаків (крапки, знака оклику, знака питання, трьох крапок) у редакції «Українського правопису» 2019 р.

Порівнюючи правописи 1993–2015 рр. з новою редакцією правопису 2019 р., констатуємо: якщо в редакціях правопису 1993–2015 рр. [2; 3] в окремих параграфах за видами розділових знаків (§ 115 «Крапка», § 116 «Знак питання», § 117 «Знак оклику», § 122 «Крапки») міститься 15 правил з 11-ма примітками до них, то в новій редакції правопису [4] в § 155 «Крапка», § 156 «Знак питання», § 157 «Знак оклику», § 162 «Три крапки, або крапки» збільшено й кількість пунктуаційних правил (з 15 до 17) і приміток до них (з 11 до 15) (таблиця).

Таблиця

Кількість пунктуаційних правил уживання ритмомелодійних розділових знаків в правописах 1993–2015 і 2019 рр. в.

Вид розділового знака	К-ть пунктуаційних правил		К-ть приміток до правил	
	правописи 1993–2015 рр.	правопис 2019 р.	правописи 1993–2015 рр.	правопис 2019 р.
Крапка	5	2	2	5
Знак питання	2	4	3	5
Знак оклику	5	5	4	4
Три крапки	3	6	2	1
Усього	15	17	11	15

Порівняльний аналіз умов уживання ритмомелодійних розділових знаків (крапки, знака оклику, знака питання, трьох крапок) в правописах 1993–2015 і 2019 рр. в. дає підстави зробити такі узагальнення:

1. Кодифікація пунктуаційної норми вживання крапки. У новій редакції правопису зменшено кількість правил з 5-ти до 2-х. По-перше, це пов'язано з тим, що 1-ше, 2-ге і 4-те пунктуаційні правила правописів 1993–2015 рр. в. у новій редакції правопису об'єднано в одне правило. По-друге, це правило доповнено новими умовами вживання крапки:

– у називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах);

– між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ, 1968*;

– у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна шкільна освіта. Це добре чи погано?* (заголовок газетної публікації).

Водночас збільшено кількість приміток до основних правил (з 2-х у правописах 1993–2015 рр. в. до 5-х у правописі 2019 р. в.). Зокрема, у примітці 1 додано умови, за яких крапку не ставимо: «...на титульних аркушах книжок, журналів тощо – після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання і т. ін.» [4, с. 198]. Примітка 2 також є новою в правописі 2019 р. й регламентує вживання крапки після цитат або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на їхнє джерело, наведене в дужках. Примітки 3–4 указують на ті частини правопису, у яких ідеться: а) про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках (примітка 3); б) про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «... (примітка наша. – *Ред.*) ...».

До того ж у цьому параграфі унормовано термінну лексику: якщо в правописах 1993–2015 рр. в. йшлося про крапку «як знак незакінченості слова на письмі» [3, с. 152], то в правописі 2019 року наголошено на вживанні крапки в умовних графічних скороченнях.

2. Кодифікація пунктуаційної норми вживання знака питання. Редакція правопису 2019 р. в. регламентує вживання знака питання в 4-х правилах, замість 2-х – у правописах 1993–2015 рр. в.

До правила 1 додано дві нові примітки:

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками ?!

Примітка 5 указує на ту частини правопису, у якій можна дізнатися про написання після знака питання слів з малої літери.

Новими також у цьому параграфі є: правило 2 про вживання знака питання в кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією; і правило 4: «У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним із співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): – *Навіщо вам треба було це робити?! – ???*».

3. Кодифікація пунктуаційної норми вживання знака оклику. Незважаючи на те що кількість основних правил уживання знака оклику в правописах 1993–2015 і 2019 рр. в. однакова, проте, по-перше, у новій редакції окремі правила об'єднано в одне (наприклад, 1-ше і 2-ге з правописів 1993–2015 подано в правописі 2019 рр. в. одному правилі); по-друге, додано нове пунктуаційне правило, що регламентує вживання знака оклику в кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (правило 4).

Правило 1, що регламентує вживання знака оклику в кінці речення, що вимовляємо з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення), й у кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення), – доповнено новою приміткою 4: «В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! кляті!* (Т. Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го! А де ти?* (Леся Українка). У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури)» [4, с. 202].

Також у цьому параграфі правопису 2019 рр. в. закономірно замінено термін *однослівне звертання* на *непоширене звертання*.

4. Кодифікація пунктуаційної норми вживання трьох крапок. Насамперед у новій редакції правопису запропоновано термін *три крапки* як основний, замість терміна *крапки*, зафіксованого в правописах 1993–2015 рр. в. (це відбито в самій назві параграфу § 162 «Три крапки, або крапки»).

Докладніше, на відміну від попередніх редакцій «Українського правопису», виписано особливості вживання на письмі трьох крапок. По-перше, у правилі 1 додано нову позицію вживання трьох крапок: «У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя... Хіба не думав про нього Степан?* (В. Підмогильний)» [4, с. 241]. По-друге, третій абзац правила 1 відбиває зміст примітки до правила 1 правописів

1993–2015 рр. в. По-третє, правила 3-5 є новими і стосуються таких особливостей уживання трьох крапок на позначення:

– несподіваного продовження чи завершення думки – з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлтонів тощо): *Вибори... без вибору*; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: *...І Щуку кинули у річку*;

– розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення – звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною... Отакінька колія... Рейки, як дротики. <...>*

...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сілця. І все це там – під нами! (Остап Вишня);

– свідомої недовомовленості, умовчання з певних причин: – *Ходять тут усякі... – бурмоче дід* (О. Донченко); – *Ну, це вже ви того... – прокинувся рибалка. – Це брехня* (Ю. Яновський). З цією метою слова, що їх уважають грубими, образливими, непристойними, можуть подавати в тексті не повністю, а з випущенням певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова) [4, с. 242].

Правило 6, що відповідає за змістом правилу 3 в правописах 1993–2015 рр. в., доповнено уточненням: «На позначення пропуску в цитованому тексті – *після останнього слова перед пропуском або перед першим словом після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом*» [4, с. 242] (уточнення ми виділили курсивом).

Отже, в «Українському правописі» 2019 р. пунктуаційні правила і примітки до них, що регламентують уживання в писемному мовленні ритмомелодійних розділових знаків (крапки, знака оклику, знака питання, трьох крапок), концептуально не є новими, вони носять здебільшого уточнювальну функцію з метою доповнення й систематизації пунктуаційних норм.

Література:

1. Омельчук С. Кодифікація пунктуаційної норми вживання тире в новій редакції «Українського правопису». *Дивослово*. 2019. № 10. С. 28–32.
2. Український правопис. Київ: Наук. думка, 1993. 240 с.
3. Український правопис. Київ: Наук. думка, 2015. 288 с.
4. Український правопис. Київ: Наук. думка, 2019. 392 с.